

DOI: <https://doi.org/10.4312/keria.25.2.9-32>

Ioanna Sitaridou

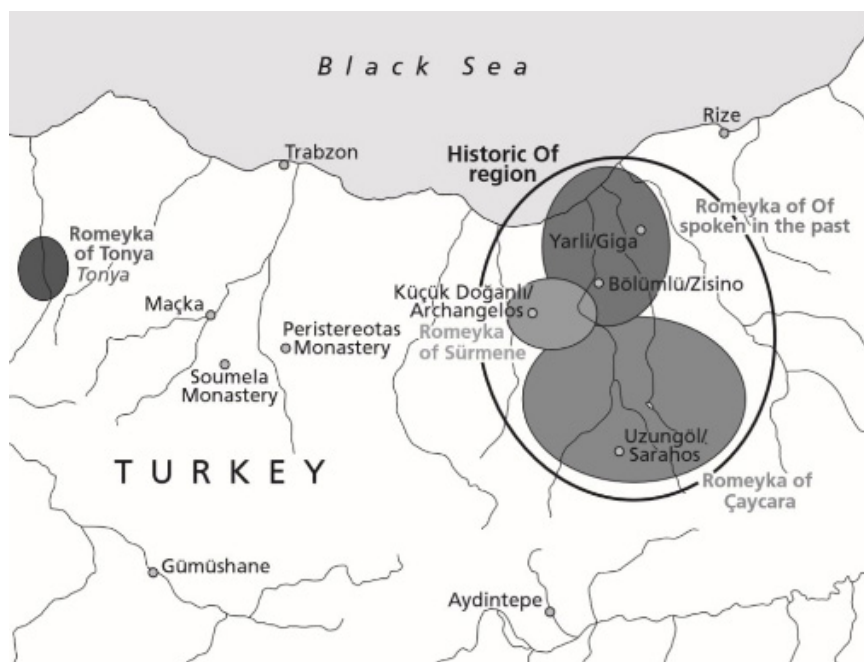
Petnajst let terenskih raziskav romejščine: ključne ugotovitve o jeziku ter o njegovem razvoju, vitalnosti in možnostih preživetja

UVOD¹

Začetki grške prisotnosti na področju Črnega morja (v turščini znanega tudi kot *Kara Deniz*, v prečrkovani grški pisavi pa kot Pontus/Pontos) so zaviti v tančico mita, o njih pa govorijo tako zgodba o potovanju Argonavtov v Kolhido kot Amazonke.² Če pustimo mitologijo ob strani, se je širitev Grkov na področje Črnega morja začela približno v 6. st. pr. Kr. In čeprav bi bilo trditev,

- 1 Avtorica se najlepše zahvaljuje za štipendijo (*Romeyka heritage in contemporary Turkey: socio-linguistic explorations into endangerment and preservation*), ki jo je skupaj z Dr. Erolom Sağlamom prejela s strani Britanskega inštituta v Ankari. Razprava se vsebinsko dopolnjuje z delom Sitaridou, »Greek speaking enclaves in Pontus today: the documentation and revitalization of Romeyka.« Pričujoča, slovenska verzija razprave pa je prevod angleškega članka, ki ga je leta 2023 izdal Lazovski inštitut v Istanbulu v okviru projekta *Laz-Circissian Civil Society Network Project 2020-2023* (IPA/2020/414-772), financiranega s strani Evropske skupnosti.
- 2 Nič neobičajnega ni prebrati pretirane trditve o grški prisotnosti na področju Črnega morja in Kavkaza, kot je naslednja: »Začetki grške prisotnosti na področju Črnega morja (imenovanega tudi Pont) se izgubljaajo v mitološki davnini; potovanje Jazona in Argonavtov v Kolhido, Amazonke, Prometejevo izgnanstvo na Kavkazu, spopad med Herkulom in stimfalijskimi pticami v antični Aretijadi, Orestova pot v Toanijo«. Citat je bil vzet 2. 11. 2022 z univerzitetne spletne strani: <https://www.birmingham.ac.uk/events/events/ukfilmpremiereinthefootstepsoftheargonauts.aspx>. Citat je sestavljen resnično neposrečeno. M. L. West v delu *The making of the Odyssey* (Oxford 2014: 21) pravi: »Neposredne stike med Grčijo in Kavkazom je zaslediti šele v 6. st., čeprav so se jonski pomorščaki trgovali z zahodnimi in severnimi obalami Črnega morja že v prvi polovici 7. st., odseve pontske topografije pa je zaslediti v Odisejevem tavanju v Odiseji, kjer so pristali posredovanju starejšega mita o Argonavtih.« Imena Aretijada ni zaslediti nikjer. Prav tako so omembe Toanije videti kot popačenka imena Tavrijcev, prebivalcev dela Krimskega polotoka, kamor je potoval Odisej, dogajanje pa je na oder postavil Evripid v delu *Ifigenija v Tavridi* (ustreznejši prevod bi bil Ifigenija med Tavrijci, prvemu prevodu se je namreč treba izogibati, ker topnim Tavrida ne obstaja). Za ta pojasnila sem izjemno hvaležna profesorju Jamesu Digglu.

da je grška prisotnost na omenjenem področju vse od tedaj neprekinjena, težko podkrepiti z neizpodbitnimi dokazi, pa grško govoreče skupnosti, ki so vselej živele v tesni prepletenosti z jeziki staroselcev, od 12. st. dalje pa tudi s turščino, omenjene kraje brez dvoma naseljujejo tudi dandanes. Romejščina³ se danes govori na področju medsebojno prepletenih dolin (t.j. v krajih Of, Tonya, Sürmene in morda tudi na področje Sante) okrog Trapezunta⁴ – gl. Zemljevid 1 – prenesla pa se je tudi v večja turška mesta (npr. v Istanbul, Ankara in Burso) ter na področja vseh po Evropi (npr. v Berlin, Pariz in Bruselj), kjer so po več desetletjih migracij nastala izseljenska središča.

Zemljevid 1: Področje Ponta in današnje grško govoreče enklave (Sitaridou, »Greek-speaking enclaves in Pontus today«, 99, © Cambridge University Press 2013)

- 3 Ker imamo opraviti z »vojno« glede nedoločnika, »vojno« glede izvora ter »nacionalizacijo preteklosti« (v smislu Mackridgeovega dela *Language and National Identity in Greece, 1766 – 1976*), ni nič presenetljivega, da se mnenja krešajo tudi v zvezi z imenom. Medtem ko govorci svoj jezik nedvoumno poimenujejo romeika/rumaika, pa se med tujimi poimenovanji njihovega jezika najdejo izrazi »Muslim Pontic«, »Moslim Pontic«, »Romeyka«, »Romeic«, »Rumdza«, »Romeica«, ρουμάικα, ρωμαίικα, ρομέικα itd. O izvoru imena in o tem, katera različica je najustreznejša, gl. Sitaridou, »Greek-speaking enclaves in Pontus today«, ter Schreiber in Sitaridou, »Assessing the sociolinguistic vitality of Romeyka: an attitudinal study«. Poudariti pa velja, da posebnega etnonima, s katerim bi se govorci samopoimenovali, ni, saj se identificirajo kot Turki.
- 4 Mackridge, »Greek speaking Moslems«, »Τα ποντιακά στη σημερινή Τουρκία«, »The Medieval Greek Infinitive« in »Η ελληνοφωνία στην περιοχή του Όφης«; Bortone, »Greek with no history, no standard, no model«; Özkan »The Pontic Greek spoken by Muslims«; Sitaridou, »Greek-speaking enclaves«; Schreiber in Sitaridou, »Assessing the sociolinguistic vitality of Romeyka«.

UNESCO (2010) romejščino trenutno uvršča med »zanesljivo ogrožene« jezike, *Enciklopedija ogroženih jezikov sveta* iz leta 2007 med »resno ogrožene« jezike in projekt *Ogroženi jeziki* (Endangered Languages Project)⁵ med ogrožene jezike, razlog za to pa so intenzivni stiki s turščino, odsotnost podpornih mehanizmov, ki bi olajšali medgeneracijski prenos, socialno-kulturna stigmatizacija ter izseljevanje v turška in evropska urbana središča. Čeprav nima svoje pisave⁶ in se med generacijami prenaša zgolj preko govornega sporočanja, pa romejščina obenem še naprej preveva lokalno kulturo in ostaja sredstvo sporazumevanja med skupnostmi in družinami, to pa še zlasti velja za odročne kmečke skupnosti na področjih visoko ležečih dolin v okolici Trapezunta.⁷

Po podatkih popisa prebivalcev iz leta 1965 naj bi romejščino v prej omenjenih dolinah govorilo 5000 govorcev. A ta številka je bila gotovo zaokrožena močno navzdol, saj ima po grobih ocenah še dandanes najmanj 5000 maternih govorcev.⁸ Največja težava pri določanju števila govorcev pa je brez dvoma povezana z vprašanjem, ali smemo domnevati, da so se govorci, za katere je romejščina dediščinski jezik (v smislu dela Silva-Corvalán, *Language contact and change*) sposobni uspešno sporazumevati. Kot kaže Slika 1, ki prikazuje scenarij opuščanja jezika,⁹ v tem hipu ne obstaja grška enojezična (G1) generacija; po vaseh še vedno najdemo generacijo v starosti 65 ali več let (G2), za katero je romejščina materinščina (J1) in turščina drugi jezik (J2); pripadniki tretje generacije (G3), ki so stari 48 let ali več, so bili rojeni v Trapezuntu in so hodili v osnovno šolo, so »uravnoteženo« dvojezični; za tiste, ki so bili

5 ISO koda romejščine je 639-3. Opozoriti pa velja, da se v vseh zgoraj navedenih virih romejščina obravnava skupaj s pontsko grščino, kar je zelo neposrečeno in ena od njihovih številnih pomanjkljivosti. To je verjetno razlog, da Ethnologue (<https://www.endangeredlanguages.com/lang/3265>) v izvirnem članku romejščini pripisuje status 5*, kar pomeni: »5* ali 6a* se nanaša na jezik, o katerem smo mnenja, da ga najverjetneje vsi (sic!) uporabljajo kot živi jezik« (<https://ethnologue.com/language/pnt>, pridobljeno 9. 11. 2022); ko pa je govora zgolj o stanju v Turčiji, je jeziku dodeljena ustrežnejša oznaka, namreč 7* (prehodno stanje); kljub temu pa je zelo vprašljiva navedba števila govorcev.

6 Mimo povedanega pa velja, da so govorci sami začeli ustvarjati sistem pisave, kar je sijajen primer samoiniciative. Potreba po zapisovanju se je brez dvoma pojavila zaradi pošiljanja SMS sporočil in rabe družbenih omrežij; primer je naslednje sporočilo:

Do eftas kala ise

Har a sto sochi arkadasha ershan şincenomen

Romeika amon emas kala halacevomen

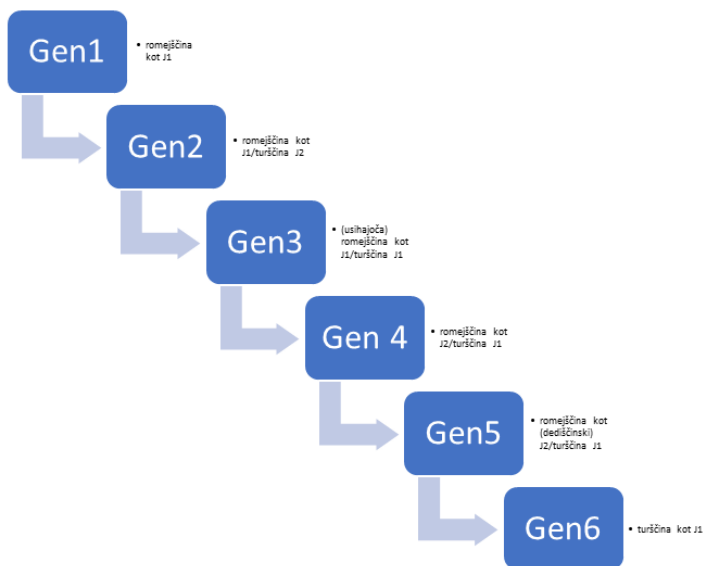
»Kako si? Si v redu? Našemu pogovoru so se pridružili prijatelji iz Sočija. Znajo govoriti romejsko tako kot mi.« (osebno sporočilo Ioanne Sitaridou, 25. 10. 2022, pošiljatelj je govorci iz Tonye moškega spola)

7 Gl. tudi Sağlam, *Constitutive Ambiguities*.

8 »Anasta« ima okrog 800 stalnih prebivalcev, katerih večina govori romejsko, kot je videti. Trditev temelji na ekstrapolaciji: med terenskim delom je med daljšimi časovnimi obdobji Sitaridou govorila z najmanj tridesetimi ženskami, udeležila se je pogreba in poroke, kjer je lahko opazovala večje število govorcev, kako so medsebojno komunicirali v romejščini; med pogrebom so peli tudi romejske žalostinke.

9 Prikaz opuščanja jezika je mogoče skrajšati ali razširiti ter na ta način prikazati počasnejše/postopno oz. pospešeno opuščanje jezika, pač odvisno od sociolingvističnih razmer v posameznih romejsko govorečih skupnostih. Upoštevati pa je treba, da se v omenjenih skupnostih generacije menjajo v krajših časovnih obdobjih (15 do 18 let).

vzgjani po mestih (G3), je značilen direrenciran jezikovni profil, turščina je namreč njihov prvi jezik, romejščina pa bodisi nedominantni/pozni prvi jezik (J1) ali zgodnji drugi jezik (J2); za četrto generacijo (G4) je turščina prvi jezik (J1), romejščina pa bodisi drugi (J2) bodisi dediščinski jezik; za peto generacijo (G5) je romejščina dediščinski jezik, medtem ko je edini jezik šeste generacije (G6) turščina.

Slika 1: *Opuščanje romejščine*

V luči prej omenjenih dejstev, povezanih z načinom usvajanja romejščine in – posledično – z različnimi stopnjami jezikovnih in komunikacijskih kompetenc, je vprašanje, koga prištevati med govorce tega jezika, vse prej kot trivialno. Še več, vprašanje se dodatno zaplete, če upoštevamo, da še zlasti v Nemčiji, Veliki Britaniji, Belgiji, na Švedskem, Nizozemskem in v Franciji živijo številčne izseljenske skupnosti, ki govorijo romejščino (kot dediščinski jezik). Če se upoštevajo podatki o ohranjanju jezika v svetovnem merilu, je torej podoba drugačna, kot če ocena temelji na analizi stanja v lokalnih okvirih.

KRATEK ZGODOVINSKI ORIS¹⁰

Od antike (6. st. pr. Kr.) do 16./17. stoletja

O grški prisotnosti na področju južnega Črnega morja lahko govorimo od 7./6. pr. Kr. dalje, ko je zaznati prve poskuse kolonizacije.¹¹ Jonci (ki so naseljevali vzhodno ležeča področja starogrškega prostora) so ustanovili Milet, ki je kasneje ustanovil Sinopo, ta pa je slednjič kolonizirala Trapezunt.¹² Na področju Ponta je bil jezik prvih starogrških, trapezuntskih kolonistov jonščina iz Sinope. Čeprav so imeli na priobalnem področju gospodarsko in jezikovno hegemonijo, pa ni nujno, da je prav helenizacija povzročila izumrtje jezikov staroselcev (na primer hetitščine in luvijščine). Gotovo pa je smiselna domneva, da so bili govorci grščine v dolgotrajnih jezikovnih stikih z govorci drugih avtohtonih/sosednjih jezikov. Kartvelski jeziki kot denimo lazovski s področja Ponta, ki je nekdaj z mingrelščino tvoril narečni kontinuum, oba pa sta sorodstveno povezana z gruzijsščino,¹³ so se morali govoriti tudi v času kolonizacije. Lazovski jezik se govori še dandanes in se je helenizaciji izognil, posledično pa smemo domnevati, da je prišlo do jezikovnega stika z grščino. Pomembno je poudariti, da prva znamenja medsebojnega vpliva grščine in lazovskega jezika segajo šele v čas srednjega veka.

Naslednja pomembna faza v procesu helenizacije omenjenega področja je povezana z nastankom novega grško govorečega središča v krajih, ki mejijo na južni del Ponta, to je Kapadokije, vse to pa je bilo v veliki meri povezano z makedonsko vojsko pod poveljstvom Aleksandra Velikega, ki je potovala proti Afganistanu in Indiji. Povsem mogoče je, da se je grščina širila iz Kapadokije na sever proti Pontu.

Odločilno vlogo v procesu širitve grščine pa je imelo, kot se zdi, pokristjanjevanje. Prebivalci Ponta se v Novi zavezi omenjajo trikrat in so med prvimi prevzeli novo vero. O tem, kako naglo in uspešno se je na tem področju širilo krščanstvo, priča dejstvo, da je bilo eno največjih gospodarskih središč krščanske cervke, samostan Sumela, ustanovljeno že leta 386, okrog dvajset let potem, ko je regija uradno prevzela krščanstvo. V obdobju, ki je sledilo (4. do 10. st.) je Pont užival precejšnjo mero stabilnosti na obrobju Bizantinskega cesarstva. Položaj grščine ob Črnem morju se je brez dvoma okrepil potem, ko je zaradi četrte križarske vojne l. 1204 Bizantinsko cesarstvo razpadlo in se je nekaj pomembnih članov vladarske dinastije Komnenov preselilo v Trapezunt. O tem priča poroka med velikim Aleksijem III. Komnenom in cesarico

10 Poglavje je bilo prvič objavljeno v delu Sitaridou, »The Romeyka infinitive«, 27–28.

11 Gl. Tsetsekhladze, *Greek colonization*.

12 Gl. Bryer, »The Pontic Greeks before the diaspora«, 316.

13 Boeder, »The South Caucasian languages«.

Teodoro Kantakuzeno.¹⁴ Tamkajšnja ljudstva in klani so bili v tem času z Grki v stikih, o čemer denimo priča Teodor Tzanihit, avtohtoni Svan, čigar klan se je postopoma heleniziral, postal pa je uradnik dinastije Komnenov. Vaselonski arhiv (Πράξεις τοῦ Βασιλέως) vsebuje več kot trideset svanskih priimkov,¹⁵ ki pričajo o dvojezičnosti, morda pa tudi o porajajočem se grško-lazijskem družbenem vzorcu navezanosti na klan in lokalno skupnost, ki še danes ostaja pomemben del črnomske identitete.¹⁶

Od 16./17. stoletja do danes

Potem ko je Trapezunt l. 1461 padel v roke Osmanov pod vodstvom Mehmeda II.,¹⁷ je v mestu v stoletju, ki je sledilo, zavladal islam.¹⁸ Ob padcu Trapezunta so se obenem mnogi Grki zatekli v notranjost, denimo v Haldijo oz. na področje, ki se v grobem ujema z modernim Gumuşhanejem. V 16. in 17. stoletju se poroča o intenzivnem procesu islamizacije govorcev grščine na področju krajev Of, Sürmene, Rize in Mustaka.¹⁹ Nekako zagonetno je, da so skupnosti na področju teh dolin vse do danes ohranile romejščino, čeprav je na drugih področjih Male Azije islamizacija praviloma pomenila tudi prevzem turškega jezika. Bistveno pa je, da je prav zaradi procesa islamizacije jezik ohranil tudi nekaj arhaičnih značilnosti, medtem ko se je jezik grških skupnosti, ki so ostale krščanske, vse bolj začel približevati novi grščini – in sicer zlasti zato, ker so se pripadniki teh skupnosti v 19. in na začetku 20. stoletja pogosto šolali v Grčiji.

Jasnega odgovora na vprašanje, kako intenzivni so bili v obdobju od prevzema islama do začetka 19. st. stiki med krščanskimi in muslimanskimi govorci grščine na področju Črnega morja, še vedno ni, gotovo pa so bili ti stiki omejeni. Ker je bila v skladu z Lozanskim sporazumom veroizpoved edini kriterij grško-turške izmenjave prebivalstva leta 1923, so bili grško govoreči kristjani s področja Črnega morja prisiljeni Turčijo zapustiti in se preseliti v Grčijo (od tod pa pogosto tudi v ZDA, Avstralijo in Nemčijo). Muslimanske skupnosti, ki so na področju Trapezunta govorile romejsko, so po drugi strani ostale v domovini, ker so bile prevzele islam. To je tudi razlog, da se ta oblika grščine še vedno govori v manjših enklavah na prej omenjenem področju. Vse od leta 1923 pa do nedavnega skupnosti nista vedeli druga za drugo, do

14 Gl. Bryer, »Greeks and Türkmens«.

15 Bryer, »The Pontic Greeks before the diaspora«, 190.

16 Gl. Meeker, *A nation of empire*; Sitaridou, »The Romeyka infinitive«.

17 Težko bi bilo podkrepiti trditev, da so bili Osmani na področju Ponta prisotni že pred tem časom. Praviloma se bitka pri Manzikertu, ki sta jo bila Bizantinsko in Seldžuško cesarstvo leta 1071 v bližini Manzikerta, šteje kot *terminus post quem* za osmansko prisotnost na področju Anatolije.

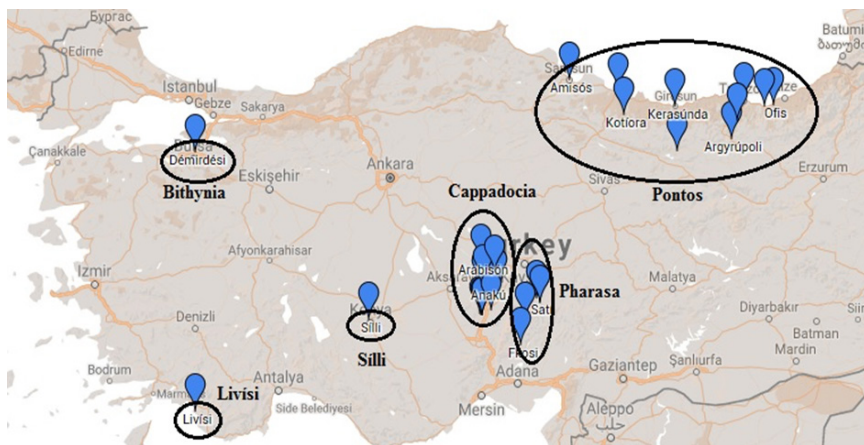
18 Gl. Bryer in Winfield, *The Byzantine monuments and topography of the Pontos*.

19 Gl. Lowry, *The Ottoman Tahrir Defters*, 209–247; Vryonis, *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor*.

preobrata pa je brez dvoma prišlo leta 1996 z izdajo Asanovega dela. Pred tem, to je ob koncu osemdesetih let in na začetku devetdesetih let 20. stoletja, so pontski Grki občasno potovali na področje Črnega morja, pontski Grki in Turki, ki so govorili romejsko, pa so v šestdesetih in sedemdesetih letih občasno naleteli drug na drugega v Nemčiji, kjer so se nahajali kot gastarbeiterji.²⁰

GENEALOŠKA OPREDELITEV ROMEJŠČINE

Z genealoškega vidika je romejščina del skupine pontskih grških narečij, ki skupaj s kapadoščino tvorijo osrednji del maloazijske grščine (MAG). MAG sestoji iz šestih grških narečij, ki so se govorila na področjih, znanih kot Bitinija, Livisi, Kapadokija, Farasa, Sili in Pont,²¹ prikazane pa so na spodnjem zemljevidu.

Zemljevid 2: Grško govoreče enklave v osrčju Male Azije (19. in začetek 20. st.)

Če pustimo ob strani narečji Bitinije in Livisija, ki sodita med maloazijska narečja z geografskega, ne pa tudi genealoškega vidika, obstajajo o nastanku maloazijske grščine različne hipoteze. Dawkins je v študiji »Notes on the study of Modern Greek of Pontos« po eni strani na podlagi podobnosti med maloazijskimi narečji postavil hipotezo o obstoju srednjeveške maloazijske kojne, katere posebnosti so se morda razvile že pred prvimi vdori Seldžukov v 11. st., vsekakor pa so slednji njihov razvoj pospešili.²² Po drugi strani pa nekatere

²⁰ Gl. Sağlam, »Intimate and yet alienated«, 298.

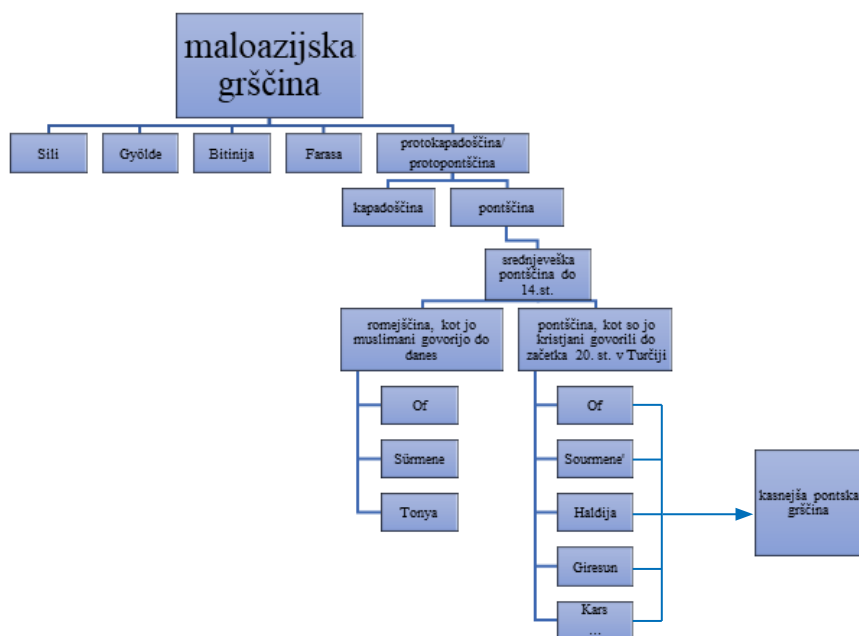
²¹ Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*.

²² Gl. Dawkins, *Modern Greek in Asia Minor*, 205, 213, »The dialects of Modern Greek«, 6, 14; gl. tudi Browning, *Medieval and Modern Greek*, 130; Horrocks, *Greek*, 382; Triantafyllides,

ri trdijo, da vsaj določene posebnosti maloazijske grščine izvirajo iz različice kojne, ki se je na področju Male Azije in bližnjih otokov (npr. Cipra) govorila že v helenistični in rimski dobi.²³ Toda to stališče zavrača Horrocks,²⁴ ki trdi, da je bolj malo povezav med slovničnimi inovacijami, značilnimi za moderna narečja, in lokalnimi posebnostmi, ki jih helenistična kojne kaže na področju Male Azije in ki jih opažata Brixhe in Bubenik.²⁵

Če povzamemo, obstajata v zvezi z modernimi maloazijskimi narečji dve stališči: a) da izhajajo iz neke vrste srednjeveške kojne in b) da izhajajo iz helenistične kojne. Vse do dandanes se v splošnem predvideva tudi, da pontska grščina kot del maloazijske grščine izhaja iz srednjeveške grščine, tako kot vsa ostala novogrška narečja,²⁶ ne da bi se pri tem pojasnilo, kako to, da se je romejščina izognila nekaterim procesom, značilnim za kojne.

In slednjič, enako zapleteno je vprašanje odnosa med posameznimi pripadniki maloazijske grščine, gl. Slika 2.

Slika 2: Filogeneza maloazijske grščine (Sitaridou, »The Romeyka infinitive«, 31)

Νεοελληνική γραμματική, 277, Karatsareas, *A study of Cappadocian Greek*.

23 Thumb, »On the value of Modern Greek«, 199, Kapsomenos, *Από την ιστορία της Ελληνικής γλώσσας*, 63, pa tudi Drettas, »Το ελληνο-ποντιακό διαλεκτικό σύνολο«, 15.

24 Greek: *A history of the language and its speakers*, 113–114.

25 Brixhe, *Essai sur le grec anatolien*; Bubenik, *Hellenistic and Roman Greece*, 237–252; gl. tudi Karatsareas, *A study of Cappadocian Greek*, 47.

26 Horrocks, *Greek: a history of the language and its speakers*; Holton in Manolesou, »Medieval and Early Modern Greek«.

Kot trdita Karatsareas in Janse,²⁷ se je protokapadoščina razdelila na pontščino in kapadoščino; ne velja torej obratno, da bi se protopontščina razdelila na pontščino in kapadoščino. Pa to resnično drži tudi v luči romejščine? Na podlagi česa je mogoče utemeljevati to trditev, če se upošteva skladenjska rekonstrukcija in ne zgolj morfo-fonologija? Še več, kakšna je medsebojna povezava med pontščino in narečjem krajev Farasa (tudi v luči nedavnega dela Bağriacık, *Pharasiot Greek: Word Order and Clause Structure*) in Sili? Očitno so potrebne nove študije, ki bodo odgovorile na ta vznemirljiva vprašanja.

ZAKAJ BI BILO MOGOČE ZARADI ROMEJŠČINE PONOVO ODPRETI VPRAŠANJE FILOGENEZE GRŠČINE?

Analiza romejskega nedoločnika v delih Ioanne Sitaridou nakazuje na drugačno genealogijo.²⁸ Avtorica zagovarja stališče, da je romejski nedoločnik mogoče datirati v helenistično obdobje, saj gre zlasti v konstrukciji *prin* »preden« + nedoločnik za produktivno kategorijo, ki se je v drugih srednjeveških narečjih izgubila. To pomeni, da je bil jezik Romejev²⁹ na področju Ponta zelo starinsko grško narečje – kot se je rado dogajalo z narečji na periferiji Konstantinopla, središča Bizantinskega cesarstva – že v 16./17. stoletju, ko je prišlo do islamizacije. Od te točke dalje je prišlo do nadaljnje izolacije jezika muslimanskih Romejev, ki se je oddaljeval tako od 1) drugih narečij (post)bizantinske srednjeveške grščine kot od 2) narečja krćanskih Romejev, za katerega se v obdobju po Lozanskem sporazumu uporablja izraz pontska grščina in ki se je v tem času že dodobra približal novi grščini. Pomembno pa je poudariti, da se nedoločnik ni le ohranil, temveč da je omenjeni proces spremljala – če že ne omogočila – tudi reanaliza: namesto da bi ga nadomestil konjunktiv, kot se je dogajalo v drugih srednjeveških narečjih, se je nedoločnik reanaziral tako, da se je njegova raba omejila na implicitno ali eksplicitno zanikane kontekste; in kar je ključno, šlo je za proces, ki je omogočil utrjevanje položaja nedoločnika v jezikovnem sistemu, s tem pa tudi njegovo preživetje.

Na podlagi tega dela Sitaridou postavlja hipotezo,³⁰ da je maloazijska grščina deloma sodelovala v procesu nastajanja novogrških narečij; konkretnije, *terminus ante quem* za protopontščino je helenistična doba (kar je močnejša teza) in ne pozno bizantinsko obdobje, kot v zvezi z drugimi novogrškimi

27 Karatsareas, *A Study of Cappadocian Greek*, 50, in Janse, »Clitic doubling«.

28 Sitaridou, »The Romeyka infinitive«, »Reframing the phylogeny«, »The evolution of negation«.

29 Srednjeveški izraz za Grke; op. prev.

30 Sitaridou, »Modality, antiverdicality, and complementation«, »Reframing the phylogeny of Asia Minor Greek«.

narečji trdi Horrocks, pa tudi Holton in Manollessou.³¹ Šibka teza pravi, da je *terminus post quem* 11. st. po Kr.³²

Pred nedavnimi sta Donabedian in Sitaridou postavila domnevo,³³ da je bilo območje Ponta epicenter (in ne periferija) grško govorečega sveta znotraj (neo)anatolske jezikovne zveze (*Sprachbund*) – čeprav očitno od menjave prebivalstva leta 1923 to ne velja več. Še več, na podlagi ugotovitev o razvoju sistema negacije Sitaridou³⁴ predlaga kritično prevrednotenje obstoječe filogeneze o maloazijski grščini in domneva, da se je romejščina izoblikovala kot naslednica helenistične grščine – kar pomeni petsto let prej, kot se je predvidevalo dosedaj – in da torej gre za sestrski in ne hčerinski jezik nove grščine. Implikacije te domneve bi lahko radikalno spremenile naš pogled na razvoj nove grščine, saj se v bistvu predpostavlja, da obstaja več helenski jezikov, podobno kot obstaja več romanskih jezikov (ki so vsi izšli iz vulgarne latinščine in ne eden iz drugega).

PREGLED POSKUSOV DOKUMENTACIJE ROMEJŠČINE

V minulih 146 letih je štirim raziskovalcem uspelo lotiti se terenskega dela in zbrati podatke enojezičnih govorcev romejščine, kar prikazuje Tabela 1. Bistveno pri teh poskusih je, da lokacije zbiranja podatkov niso bile iste, tako da ne razpolagamo z diahronimi podatki, ki bi bili medsebojno povsem kompatibilni, saj ni mogoče izničiti vpliva diatopičnosti. Rezultat projekta dokumentacije gradiva, ki se ga od leta 2008 do danes loteva Ioanna Sitaridou, pa je najdaljši in najobsežnejši enojezični korpusa z omenjenega področja, ki v tem hipu obstega 17 GB slušnega in 7 GB video gradiva, pri čemer je poudarek na oblikoskladnji.

31 Horrocks, *Greek: a history of the Language and its Speakers*, 382; Holton in Manollessou, »Medieval and Early Modern Greek«.

32 Dawkins, »Notes on the study of Modern Greek of Pontos«.

33 Donabedian in Sitaridou, »Language contact in Anatolia«.

34 Sitaridou, »Reframing the phylogeny«, »The rise of novel negators«, »The evolution of negation«.

Narečje	Tonya	Sürmene	Çaykara	Çaykara	Çaykara	Of	Of
Slovnica	SL.1	SL.2	SL.3	SL.4	SL.5	SL.6	SL.7
Raziskovalec	Sitaridou	Sitaridou	Sitaridou	Mackridge	Parcharidis	Parcharidis	Dawkins
Leto zbiranja podatkov	2022	2015	2008 (pilotno), 2009, 2010, 2012, 2014, 2015	1983, 1985, 1987	1876	1876	1914
Lokacija	»Fengon« (Turčija)	Trapezunt	Anasta (Turčija)	Sarahos (danes Uzungöl, Turčija)	Sarahos (danes Uzungöl, Turčija)	Zisino (danes Of, Turčija)	Krinita, Zourel, Kourits, Xalt, Kofkia, Giga
Objave		Sitaridou (2011)	Sitaridou (2007 – 2022, gl. Bibl.)	Mackridge (1987, 1995, 1996, 1999)	Deffner (1878, 1877)	Deffner (1878, 1877)	Dawkins (1914)

Jeziki skupine A (govorijo se v muslimanskih skupnostih)

Jeziki skupine B (govorijo se v krščanskih skupnostih)

Jeziki skupine C (govorijo se v religioznih skupnostih)

Tabela 1: Pregled projektov dokumentacije (upoštevajoč poskuse zbiranja enojezičnih podatkov), povzeto in prirejeno po Sitaridou, »The Rome- yka infinitive«, 35

35 Kot mi je v osebni komunikaciji pojasnil Peter Mackridge (1946–2022), je bil Ioannis Parharidis osemnajstletni Grk iz Trapezunta, ki deloval kot učitelj v mešani krščansko-muslimanski vasi Zisino, leta 1876 pa ga je v muslimanske vasi poslal nemški helenist Michael Deffner. Slednji je imel stalno prebivalšče v Atenah, a se je nahajal na daljšem obisku v Trapezuntu. Medtem ko je Deffner užival v varnosti in udobju provincialnega središča, je mladega Parharidisa poslal na tvegano misijo zbiranja jezikovnega gradiva po muslimanskih vaseh. Na predvečer rusko-turške vojne v letih 1877–78 pa so bile lokalne osmanske oblasti še posebej občutljive na prisotnost morebitnih ruskih vohunov, in po treh dneh v Uzungölu je Parharidis začutil, da mora območje nujno zapustiti.

KRATEK SLOVNIČNI OPIS ROMEJŠČINE

Po zaslugi zbirateljcev gradiva je bilo slovnico romejščine mogoče popisati in analizirati – to pa še zlasti velja za narečje Çaykare, govoreno na področju Anaste, v zadnjem obdobju pa tudi za narečje Tonye.³⁶ Natančneje: o podvajanju predmeta in o enklitičnih sklopih gl. Michelioudakis in Sitaridou, »Recasting the typology of multiple Wh-fronting«; o odvisnih stavkih gl. Sitaridou, »Modality, antiveridicality, and complementation«; o modalnosti Sitaridou, »Modality, antiveridicality, and complementation«; o negaciji gl. Sitaridou, »Modality, antiveridicality, and complementation«, »Reframing the phylogeny of Asia Minor Greek«, The evolution of negation in Romeyka, Chatzopoulou in Sitaridou, »Jespersen's cycle for NEG2«; o nedoločniku gl. Sitaridou, »Modality, antiveridicality, and complementation«/»The Romeyka infinitive«, »(In)vulnerable inflected infinitives«; o določnih zvezah gl. Guardino et al., »South by Southeast«, Michelioudakis in Sitaridou, »Recasting the typology of multiple Wh-fronting«; o vprašalnicah in kompleksnih vprašalnih stavkih gl. Michelioudakis in Sitaridou, »Recasting the typology of multiple Wh-fronting«; o besednem redu in informacijski zgradbi gl. Sitaridou, »On the redundancy of a theory of language contacts«, Neocleous, *Word order and information structure in Romeyka*, Neocleous in Sitaridou, »Never just contact«, *Word order in Romeyka*; o jezikovnem stiku gl. Sitaridou, »On the redundancy of a theory of language contact«, Neocleous in Sitaridou, »Never just contact«, Donabedian in Sitaridou, »Language contact in Anatolia«, Michelioudakis in Sitaridou, »Towards a formal model of transfer under contact«, o finalnih stavkih gl. Neocleous in Sitaridou, »Never just contact«, Michelioudakis in Sitaridou, »Towards a formal model of transfer under contact«; o skladenjski rekonstrukciji gl. Sitaridou, »The Romeyka infinitive«, »Reframing the phylogeny of Asia Minor Greek«; o izpustnem osebku, gl. Sitaridou, »Null objects in Romeyka«; o pogojskih stavkih, gl. Sitaridou, »Modality, antiveridicality, and complementation«, Neocleous in Sitaridou, »Never just contact«. Pomembno je poudariti očitno prednost omenjenega projekta dokumentacije, in sicer da je terensko delo opravila ista raziskovalka (Sitaridou), ki je sledila metodi zbiranja enojezičnega jezikovnega (t.j. romejskega) gradiva in dosledno analizirala jezik ženskih govork v vaseh Anasta in Çaykara – na ta način v gradivu ni prišlo do prepletanja različnih slovníc. Še več, kadar koli je to mogoče, se tako v okviru narečij romejščine kot v okviru primerjave med romejščino, pontščino, novo grščino in turščino proučuje tudi mikrovariacija (v smislu dela Michelioudakis in Sitaridou, »Syntactic microvariation«).

36 Glej: www.romeyka.org; v zadnjih trinajstih letih je projekt postregel z enaidvajsetimi objavami (še nekaj pa jih čaka v tisku ali pa so v pripravi) ter z na stotinami akademskih govorov.

V kratkem slovničnem orisu, ki sledi, obravnavam samo tiste pojave, ki jih zgoraj navedene študije ne pokrivajo ali jih pokrivajo v manjšem obsegu oz. pojave, ki jih obravnavajo še ne objavljene študije, to pa so: i) spol, sklon ter razmerje med semantičnim in skladenjskim ujemanjem v določnih zvezah; ii) izpustni osebki; iii) oziralni stavki; in iv) besedni red.³⁷

Kar se tiče določnih zvez, si pozornost zaslužijo zlasti naslednji pojavi: i) obvezno podvajanje določnega člena (1); ii) privzeti položaj pridevnika je pred samostalnikom; v nezaznamovanem besednem redu roditelj stoji pred samostalniškim jedrom, a za vsemi pridevniki, in tako nastane vtis ločitve pridevniške zveze (1); iii) širitev semantičnega ujemanja v množini pri samostalnikih moškega spola, za katere velja oznaka [+ človeško], na način, da prevzamejo srednji spol, kar je v skladu z napovedmi o hierarhiji živega, ki veljajo za druge kategorije samostalnikov in spolov (2);³⁸ za romejščino je torej značilno skladenjsko ujemanje za zveze določnega člena in samostalnika v ednini ter semantično ujemanje v vseh ostalih primerih (imenske zveze s samostalniškimi jedri vseh semantičnih kategorij prevzamejo srednji spol) (3); iv) pri lastnih imenih se ne uporablja določni člen (4); v) občutno nihanje v sklonskih končnicah vseh sklanjatvenih vzorcev, kar se odraža tako v rabi posameznih kot različnih govorcev, pa tudi na ravni različnih romejskih narečij – o slednjem prim. Tabela 2.³⁹

(1)	<i>to tranon to</i> ČL. velik ČL. »Alisova velika grda krava.«	<i>askemon</i> grd	<i>t' Ali</i> ČL.Alija ČL.	<i>to muxteron</i> krava
(2)	a) <i>o</i> ČL.IM.EDN.M »oče«	<i>tširis</i> oče.IM.EDN.(M)		
	b) <i>ta</i> ČL.IM.MN.N »očetje«	<i>tširiðes</i> oče.IM.MN.(N)		
	c) <i>i</i> ČL.IM.EDN.Ž. »ženska«	<i>patsi</i> ženska.IM.EDN.(Ž)		
	č) <i>ta</i> ČL.IM.MN.N »ženske«	<i>patsiðæ</i> ženska.IM.MN.(N)		

37 Vsi primeri so iz »Anaste« na področju Çaykare, razen če je navedeno drugače.

38 Gl. Karatsareas, »On the diachrony of gender in Asia Minor Greek«.

39 Tabela 2 jasno pokaže, da narečje Sürmene v večji meri izgubilo sklone, medtem ko je narečje Anaste (Çaykare) bolj konzervativno; to pa se sklada s poprejšnjimi domnevmami Sitariidou (»The Romyka infinitive« in sl.), da je to narečje najbolj arhaično na področju dolin.

- (3) a) *to* *tranon* *o* *tširis*
 ČL.TOŽ. velik.IM./ ČL.IM. oče.IM.EDN
 END.N TOŽ.END.(N) END.(M)
 »veliki oče«
- ta* *tranaⁿ* *ta* *tširiðes*
 ČL.IM./ velik.IM./ ČL.IM./ oče.IM./
 TOŽ.MN.(N) TOŽ.MN.(N) TOŽ.MN.(N) TOŽ.MN.(N)
 »veliki očetje«
- (4) (**o*) *Alis* *tšimate*
 (ČL.IM.END.(M)) Ali spi
 »Alis spi.«

MOŠKI SPOL		Çaykara (Anasta)	Sürmene Beşkoy (Özkan, »The Pontic Greek«, 145)	Pontska grščina (Drettas, <i>Aspects pontiques</i>)
EDN.	IM.	o peðas	o beðas	o peðas
	ROD.	to/tu peða	du beða	ti peða
	TOŽ.	ton peða(n)	don beða	ton peðan
MN.	IM.	ta peðaðes/peðiaë	da beðia	i peðant/ i peðaðes
	ROD.	to/tu peðion	da beðia	ti peðaðion
	TOŽ.	ta peðaðes	da beðiði	ti peðaðas

Tabela 2: *Sklanjatev samostalnikov moškega spola na -as (o peðas/beðas »deček«) v zvezah z določnim členom: stanje v različnih narečjih*

Drugič, izpustni predmet je v romejščini obvezen: i) kadar je predmet razviden iz konteksta (določen) (5); ii) kadar je nanosnika, za katerega velja oznaka [- živo], mogoče interpretirati kot situacijskega (6). Izpustni predmet pa je nezdružljiv z naslednjimi konteksti: i) kadar se nanaša na v predhodnjem kontekstu izraženega nanosnika, za katerega velja oznaka [+ živo] (7) – torej tako kot v brazilski portugalsščini in drugače kot v evropski portugalsščini in hebrejščini; ter ii) v skladenjskih otokih, denimo v oziralnih odvisnikih (8).

- (5) Vpr.: *pios* *iðe* *ton* *Ademi?*
 kdo je videl ČL. Ademis.TOŽ
 »Kdo je videl Ademisa?«
- Odg.: O *Mehmetis* *iðe.*
 ČL. Mehmed.IM. je videl.3.MN.
 »Mehmed ga je videl.«

- (6) *na pčino ta xapsiæ prin mairepsini*
 MOD. oprati. ČL. inčuni. preden kuhati.NED.
 ČLEN. 1.EDN. TOŽ.
 »Preden bom skuhal(a), bom opral(a) inčune.«
- (7) *ačis enğalesten don džirin=at, ama i aiše efičisen=atona/*Ø*
 Alis je objel. ČL. oče.TOŽ. a ČL. Aiša je poljubila.
 3.EDN. =njegov 3.EDN=njega
 »Ali je očeta objel, Aiša pa ga je poljubila.«
- (8) ?? *ayuron, ason bak^hačin teson d⁴⁰=anepsin endžen*
 fant iz trgovina. tvoj ČL.=vnuk.TOŽ. je prinesel.3.EDN.
 TOŽ.
 »Fant, ki je nekaj prinesel iz trgovine, je bil tvoj vnuk.«

Tretjič, nekateri oziralni odvisniki v romejščini so glede na odnosnico zapostavljeni, kot kažejo primeri pod številko 9. Vendar pa je to vprašanje potrebno dodatni raziskati.

9 a) osebkovni oziralni stavek

lđa tin patšin p=efaizen ta χtinæ
 videl(a) sem. ČL. žensko. OZ.=hraniti. ČL.TOŽ. živali.TOŽ
 1.EDN TOŽ. IMPF.
 »Videl(a) sem žensko, ki je hranila živali.«

9 b) predmetni oziralni stavek

efaya to fain p=emairev i mana=m
 pojedel/dla sem ČL. jed. OZ.=kuhati. ČL. mati.IM.
 TOŽ. TOŽ. IMPF.3.EDN IM. =moja
 »Pojedel/dla sem jed, ki jo je kuhala moja mati.«

In slednjič, kar se tiče besednega reda,⁴¹ ima romejščina vrsto skupnih lastnosti s pontsko grščino (informacijski in kontrastivni poudarek levo od povedka); kljub temu pa se tako od pontske grščine kot od knjižne nove grščine loči po položaju poudarjenega dela povedi.

40 Ta govorec izgovarja začetne zapornike na meji dveh besed kot zvence (kar pa ne velja za vse govorce).

41 Gl. Neocleous in Sitaridou, »Never just contact«, Word order in Romeyka; Sitaridou, »On the redundancy of a theory of language contact«, Neocleous, Word order and information structure, Sitaridou in Kaltsa, »Contrastivity in Pontic Greek«.

TRENUITNA SOCIOLINGVISTIČNA SLIKA

*Ula ta γλωσσες μαθαῖ
Naučiti se je treba vseh jezikov.*

Odnos do romejščine je v veliki meri odvisen od a) jezikovne skupnosti, se pravi ali gre za kmečko skupnost ali ne (tisti denimo, ki še zlasti v Istanbulu govorijo romejščino kot dediščinski jezik, so pogosto mnenja, da je slovnica njihove romejščine »revna«, »polomljena« ali »da to sploh ni pravi jezik oz. da je pokvarjen jezik«); vendar pa bi bilo napačno sklepati, da je to stališče vseh jezikovnih skupnosti na področju Črnega morja (Tonya, Çaykara in Sürmene); b) od spola, pri čemer velja, da ženske romejščino obvladajo bolje in imajo posledično do nje tudi bolj pozitiven odnos; in c) od starosti; dejstvo je namreč, da je odnos starejših generacij v splošnem bolj pozitiven (a glej tudi Sağlam in Sitaridou, *Speaking Greek as a Turkish nationalist*, kjer je govora o mlajših generacijah, ki v Istanbulu ponovno oživljajo dediščino romejščine). V splošnem velja, da je govorčev odnos do romejščine najlažje napovedati na podlagi njegove jezikovne kompetence: posamezniki, ki romejščino obvladajo bolje, imajo do nje tudi pozitivnejši odnos.

Če upoštevamo posebnosti raziskovalnega področja ter ovire, s katerimi se sooča terensko delo v krajih okrog Črnega morja, običajne izjave o jezikovni rabi, ki jih raziskovaci pridobijo s pomočjo vprašalnikov, le deloma nudijo natančen vpogled v govorčev odnos do jezika ali ga odražajo v povsem spontani obliki. Ta odnos je namreč odvisen od vrste kontekstualnih parametrov. Dobro znano je, da se makrosociološke kategorije, kot so identiteta, delitev socialnega prostora in vidiki celotne kulturne imaginacije, odražajo/indeksirajo mikrosociološko, to je v konkretnih diskurzivnih kontekstih.⁴² To pomeni, da je raziskovalni cilj mogoče doseči zgolj s pomočjo etnografskih metod, ki zajamejo in analizirajo rabo jezika (in govorčev odnos do njega) v obliki »indeksikalnih« dejstev, to je na način, da »nakažejo« kontekstualne parametre, pa tudi, kar je ključnega pomena, da indeksirajo idejne predpostavke kot sheme vrednotenja.

V tem duhu in na podlagi dela Silverstein, »Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life«, Sitaridou in Tsiplakou (»On overt and covert language attitudes among Romeyka speakers«) obravnava dialektiko, ki se vzpostavlja med dvema konkurenčnima indeksikaloma v mikrokontekstualni interakciji med Tejze (petinšestdeset let staro žensko brez formalne izobrazbe, ki je zime preživaljala v Istanbulu, poletja pa na »poletnih pašah« (*parharæ*))⁴³ in raziskovalko na terenu (Sitaridou) in jo prikazujejo dialogi pod številkami 10–15:

42 Prim. Schreiber in Sitaridou, »Assessing the sociolinguistic vitality of Romeyka«.

43 Gradivo je zbrala avtorica prispevka avgusta leta 2010 med poletno pašo na področju Çaykare.

- (10) Romejščina povzroča zmedo, komunikacija je neuspešna:
- *Kadar grem v Istanbul, romejščino pomešam s turščino.*
 - *Te stvari ne poznam, ne govori z mano. Ne razumem.*
(navajajo se izjave svakinje)
- (11) Romejščina indeksira negativni odnos do pripadnosti skupini/kategoriji:
- *Smejijo se nam. »Vse, kar govorite, je romejščina. Vi ljudje ste Grki«, pravijo.*
 - *Spet drugič se nam smeji in pravijo: »Vi ljudje ste Grki, prenehajte govoriti.«*
- (12) Romejščina je drugačna, a je Tejzejin jezik; če komunikacija ni učinkovita, razlog ni v njej, temveč v podcenjujočem odnosu drugih:
- *Saj pravim, to je vse, kar vem. Poslušajte me, če želite. Sicer pa me ne poslušajte.*
 - *Ne brigajte se zame. Ko govorim, se ne brigajte zame.*
- (13) Romejščina (in s tem šifrirani jezik) je vir moči:
- *Kadar sem jezna, te preklinjam (v romejščini). Povem jim.*
 - *Skrbim zate. Ničesar ne veš.*
- (14) Pozitivno vrednotenje jezikovne kompetence/večjezičnosti:
- *Uči se vseh jezikov. Kamor koli greš, je dobro znati jezik. Tako je za človeka vse lažje.*
 - *Greš sem in greš tja, vidiš, da je jezik drugačen, ne razumeš jih, kaj govorijo, ko pa jezik znaš, te lahko razumejo.*
- (15) Pozitivno vrednotenje romejščine (?)
- *Turščina je krajša. Ko pa govoriš romejščino, se te sliši.*

Ključno je poudariti, da je zgolj na podlagi tega spontanega dialoga in dialektike, ki se preko njega vzpostavlja, mogoče razložiti, zakaj številka 11 ni v protislovju s številko 15. Nasprotno, ena v povezavi z drugo tvori zapleteno mrežo odnosov in čustev (v psiho-socialnem smislu, gl. Saglam, »Intimate and yet alienated«), ki – četudi navidez antitetična – dejansko sobivajo in tako nazorno pričajo o dinamiki procesa vzpostavljanja identitete na področju Črnega morja.

POSKUSI OŽIVLJANJA IN TEŽAVE Z IDEOLOGIJO

Bi morali ustvariti sistem pisave?

Bi morali napisati šolsko slovnico in učbenik?

Bi si morali prizadevati za spremembo jezikovne politike?

Navedena vprašanja so primeri značilnih evro-helenocentričnih strategij jezikovne politike, katerih cilj je pogosto oživitev rabe tako evropskih kot neevropskih jezikov. V vseh primerih gre za hierarhične poskuse, ki predvidevajo načrtovanje na podlagi analize korpusov in jezikovnega stanja in se slednjič omejujejo

na polje politike in ne jezikoslovja; kako naj se denimo jezikoslovec odloči, ali naj kot osnova za oblikovanje sistema pisave, ki bo ustrezal potrebam romejsko govoreče skupnosti, služi grška ali latinska pisava? Naj predlagamo grško pisavo, ki bo pokazala na genealoško sorodnost z grščino, ali latinico, ki bo omogočila, da bodo govorniki imeli isti sistem pisave za oba jezika?⁴⁴

Čeprav je bil politični kontekst v zadnjih desetletjih romejščini razmeroma naklonjen (kljub nekaterim jo-jo učinkom), govorniki slednjo še vedno le stežka priznavajo kot enega od svojih jezikov. Za turške nacionaliste namreč pomeni govoriti romejsko biti v neskladju s samimi temelji posameznikove pripadnosti (pač v skladu z načelom »ena nacija, en jezik«). Zanimivo pa je, da tudi v očeh grških nacionalistov ta narečja veljajo za »pokvarjena« in/ali v neskladju z ideologijo o »kontinuiteti« (po kateri »se vse od antike dalje neprekinjeno govori en sam grški jezik«). Svojo težo namreč še naprej ohranja tudi vprašanje, kdo je legitimni nosilec kontinuitete z antiko (namreč grški pravoslavni Bizanc), kar se nadalje izostri v problem, kako je mogoče, da se povsem edinstveni fragmenti jezikovne kontinuitete nahajajo izven »atenske zibeli« in to celo v muslimanskem svetu. Stvar so dejansko še bolj zapletene, saj pontsko-grški nacionalizem (kot se je v Grčiji artikuliral v obdobju po sklenitvi Lozanskega sporazuma) romejsko govoreče skupnosti pogosto obravnava kot »zmedene«, kot »kriptične«, posledično pa so po njihovem razumevanju potrebne »prevzgoje«. V splošnem sociopolitični vzorci na obeh straneh Egejskega morja obravnavajo govornike romejščine kot moteči element, ki bi mu bilo treba pustiti, da preko popolne asimilacije in izbrisa preteklosti preide v pozabo.

V takšnem kontekstu lahko vsako raziskovanje nehote povzroči nadaljne reakcije, saj postavlja pod vprašaj etnocentristične artikulacije tako grške kot turške identitete. Sooča namreč domnevno protislovne kategorije in obenem na neobičajne načine in v neobičajnih kontekstih omogoča nove vpoglede v dvojezičnost in ohranjanje dediščine. Prav zato se moramo tudi v zvezi s problemi oživljanja jezika dobro zavedati, da se soočamo z vprašanji, ki so v večji meri politični kot jezikoslovni. Iz istega razloga ostajam tudi nastališču iz razprave Sitaridou, »Greek speaking enclaves«, 11, da je »oživljanje vedno oblika intervencije /.../. Vsak aprioristični načrt oživljanja bi pomenil zgolj evro- ali helenocentrično vmešavanje«. Jezikoslovna znanost namreč ne more razrešiti

44 Kot sem pojasnila, gre za vprašanja, ki segajo na področje zunaj jezikoslovne vede in zato raje zastavljam vprašanja kot podajam odgovore nanje. A ker obenem ne želim ustvarjati vtisa, da se skušam odgovoru na vprašanje izogniti, bi izrazila mnenje, da bi bilo treba uvesti pisavo, temelječo na turški pisavi. Takšna pisava bi bila lažja z didaktičnega vidika, čeprav je obenem treba upoštevati tudi simbolne vidike v turški »socialni imaginaciji« (v smislu dela Castoriades, *L'institution imaginaire de la société*), ki bi nastali z uvedbo grške pisave. Natančneje povedano: tako kot Castoriades, ki vidi »imaginarij« kot skupek norm in vrednot, ki si jih deli družba, Evropa pa bi si morala prizadevati za njegovo so-ustvarjanje, ki lahko poteka zgolj skozi *reprezentacijo* (jezik) in *udejanjanje* (prakso), sem tudi sama mnenja, da bi govorniki romejščine morali pri tem so-ustvarjanju sodelovati. Vendar pa mora to potekati preko njihovega lastnega udejanjanja in ne mojega.

dilem v zvezi z vprašanji, ki bi lahko imela pomembne posledice v ideološkem smislu, pa tudi v smislu vsakodnevnega življenja.

Na ta način seveda ostaja odprto vprašanje, ali je na področju oživljanja jezika sploh mogoče kar koli storiti. Kot sem zapisala v razpravi »Greek speaking enclaves«, 111, je verjetno največ, kar lahko storimo, to, da gradivo dokumentiramo in ga občasno objavljamo ter na ta način zagotovimo, da raziskovalni rezultati dosežejo govorce, med katerimi – vsaj upati je tako – se rojevajo lokalne pobude. Tako se zunanji posegi zreducirajo na najnižjo možno mero, prednost pa imata raziskovalno delo in korist, ki ga ima od slednjega lahko lokalna skupnost. Gre torej za pristop v smislu *laissez-faire*, pri katerem nihče ne odloča v imenu skupnosti, poudarek pa je na tem, da so spoznanja in analitična orodja na voljo skupnosti, ki lahko postane dejavna in se odloča, ali bo jezik prenašala naprej ali ne; pa tudi o načinu, kako to storiti.

V tem duhu ostaja najpomembnejši vidik prizadevanja za ohranjanje jezika strokovna in etična dokumentacija gradiva. Ker romejščina utegne izumreti, bi lahko natančno dokumentacijo o romejščini in njenem socio-kulturnem kontekstu govorci uporabili v procesu oživljanja jezika na kasnejši stopnji, ko bi postali dejavnejši – če bi seveda to želeli. Res je, da je vzpodbujanje lokalnih pobud, ki zahtevajo sodelovanje na najnižjih ravneh, počasen proces, k uspehu pa lahko vodi zgolj preko mesebojne izmenjave informacij, ki omogočajo razmislek o dediščini, ohranjanju jezika in kulturnem spominu. Obenem je treba dodati, da ohranjanje ogroženih jezikov koristi ne le lokalni skupnosti, temveč celotni »globalni« skupnosti. Če se izboljša status manjšinskih in dediščinskih jezikov in kultur – kar je vprašanje, pomembno v globalnem in ne le v turškem kontekstu – se lahko izboljša tudi socialna kohezija. Ta trditev je v očitnem nasprotju z idejo, po kateri je integracija mogoča samo, če se opustijo domači/dediščinski jeziki; prav to je tudi razlog, da se v tem hipu tako v Evropi kot v ZDA ponovno začenjajo v večji meri upoštevati dediščinski jeziki, kajti ohranjanje različnosti ne vodi v sovraštvo (do drugega ali samega sebe), temveč v spoštovanje širše skupnosti, ki posamezniku dopušča biti to, kar želi biti.

Gledano na splošno je romejščina marginalna ne le v geografskem smislu (nekoč se je nahajala na obrobju Bizantinskega cesarstva, danes pa vzhodne Anatolije), temveč je pravzaprav marginalna tudi v svojem bistvu: uporablja se kot skrivni jezik in/ali v družinskem okolju, a kljub temu občasno seže tudi v druge sfere; ljubita in sovražita obenem jo tako »Jaz« kot »Drugi«; večkrat so jo zatajili in jo spet sprejeli. A kljub vsemu si tako kot vsi jeziki sveta zasluži biti upoštevana in vidna.

Ioanna Sitaridou
University of Cambridge
is269@cam.ac.uk

BIBLIOGRAFIJA

- Asan, O. *Pontos Kulturu [Pontska kultura]*. Belge: Istanbul, 2000.
- Bagriacik, M. *Pharasiot Greek. Word order and Clause Structure*. Doktorska disertacija. Univerza v Gentu, 2018.
- Boeder, W. »The South Caucasian languages«. *Lingua* 15 (2005): 5–89.
- Bortone, P. »Greek with no history, no standard, no models: Muslim Pontic Greek.« V A. Georgakopoulou in M. Silk, ur., *Standard languages and language standards: Greek, past and present*, 67–89. London: Ashgate, 2009.
- Brendemoen, B. *The Turkish dialects of Trabzon. Their phonology and historical development*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002.
- Brixhe, C. *Essai sur le grec anatolien au début de notre ère*. Nancy: Presses Universitaires de Nancy, 1987.
- Browning, R. *Medieval and Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Bryer, A. »Greeks and Türkmens: The Pontic exception.« *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975): 113–148. DOI: 10.2307/1291371
- Bryer, A. »The Pontic Greeks before the diaspora«. *Journal of Refugee Studies* 4, št. 4 (1991): 315–334. DOI: 10.1093/jrs/4.4.315
- Bryer, A., in D. Winfield. *The Byzantine monuments and topography of the Pontos*. Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 1985.
- Bubenik, V. *Hellenistic and Roman Greece as a sociolinguistic area*. Amsterdam: John Benjamins, 1989.
- Castoriades, C. *L'institution imaginaire de la société*. Pariz: Le Seuil, 1975.
- Chatzopoulou, K. in I. Sitaridou. »Jespersen's cycle for NEG2 and conditional inversion in the history of Greek: evidence from Romeyka conditionals.« *16th Diachronic Generative Syntax Conference, Research Institute for Linguistics*, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 3.–5. junij 2014.
- Dawkins, R. M. *Modern Greek in Asia Minor: a study of the dialects of Silli, Cappadocia and Pharsa with grammar, texts, translations, and glossary*. Cambridge: Cambridge University Press, 1916.
- Dawkins, R. M. »Notes on the study of the Modern Greek of Pontos.« *Byzantion* 6 (1931): 389–400.
- Dawkins, R. M. »The Pontic dialect of Modern Greek in Asia Minor and Russia.« *Transactions of the Philological Society* 36 (1937): 15–52.
- Dawkins, R. M. »The dialects of Modern Greek.« *Transactions of the Philological Society* 39 (1940): 1–38.
- Donabedian, A. in I. Sitaridou. »Language contact in Anatolia.« V: E. Adamou in Y. Matras, ur., *Handbook of language contact*, 404–434. London: Routledge, 2020.
- Drettas, G. *Aspects pontiques*. Pariz: Association de recherches pluridisciplinaires, 1997.
- Drettas, G. »Το ελληνο-ποντιακό διαλεκτικό σύνολο.« V: A. Ph. Christidis, M. Arapopoulou in G. Giannouloupoulou, ur., *Διαλεκτικοί θύλακοί της ελληνικής γλώσσας/Dialect enclaves of the Greek language*, 15–24. Atene: Ministry of National Education and Religious Affairs/Centre for the Greek Language, 1999.
- Guardiano, C., D. Michelioudakis, A. Ceolin, M. A. Irímia, G. Longobardi, N. Radkevich, G. Silvestri, G. in I. Sitaridou. »South by Southeast. A syntactic approach to Greek and Romance microvariation.« *L'Italia dialettale* 77 (2016): 95–166.

- Holton, D. in I. Manolessou. »Medieval and Early Modern Greek.« V: E. J. Bakker, ur., *A companion to the Ancient Greek language*, 539–563. Malden, MA in Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
- Holton, D., G. Horrocks, M. Janssen, T. Lendari, I. Manolessou in N. Toufexis. *The Cambridge grammar of Medieval and Early Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Horrocks, G. *Greek: a history of the language and its speakers*. Malden, MA in Oxford: Wiley Blackwell, 2010.
- Janse, M. »Clitic doubling from Ancient to Asia Minor Greek.« V: D. Kallulli in L. Tasmowski, ur., *Clitic doubling in the Balkan languages*, Linguistik Aktuell/Linguistics Today 130, 165–202. Amsterdam: John Benjamins, 2008.
- Kapsomenos, S. Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας: Ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα ἀπὸ τὰ Ἑλληνιστικὰ ὡς τὰ Νεότερα χρόνια. Ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα στὴν Αἴγυπτο. Solun: Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis – Institutou Neoellinikon Spoudon [Idryma Manoli Trantafyllidi], 1985 [2003].
- Karatsareas, P. »On the diachrony of gender in Asia Minor Greek: the development of semantic agreement in Pontic.« *Language Sciences* 43 (2014): 77–101.
- Karatsareas, P. *A study of Cappadocian Greek Nominal Morphology from a Diachronic and Dialectological Perspective*. Doktorska disertacija, University of Cambridge, 2011.
- Lowry, H. *The Ottoman Tahrir Defters as a Source for Urban Demographic History: The case of Trabzon (ca. 1463–1583)*. Doktorska disertacija, UCLA, 1997.
- Mackridge, P. »Greek-speaking Moslems of North-East Turkey: prolegomena to study of the Ophitic Sub-dialect of Pontic.« *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987): 115–137.
- Mackridge, P. »Τα Ποντιακά στη σημερινή Τουρκία: Αρχαία στοιχεία στο ιδίωμα του Όφη.« *Αρχαίον Πόντου* 46 (1995): 153–161.
- Mackridge, P. »The Medieval Greek infinitive in the light of Modern dialectal evidence.« V: C. N. Constantinides, N. M. Panagiotakis, E. Jeffreys in A. D. Angelou, ur., *ΦΙΛΕΛΛΗΝ: studies in honour of Robert Browning*, 191–204. Benetke: Istituto ellenico di studi bizantini e postbizantini di Venezia, 1996.
- Mackridge, P. »Η ελληνοφωνία στην περιοχή του Όφη (Πόντος).« V: A.-Ph. Christidis, ur., *Dialect enclaves of the Greek language*, 25–30. Solun: Centre for the Greek Language, 1999.
- Meeker, M. *A nation of empire: The Ottoman legacy of Turkish modernity*. Berkeley: University of California Press, 2002.
- Michelioudakis, D. in I. Sitaridou. »Towards a formal model of transfer under contact: contrasting Asia Minor Greek to mainland Greek and Turkish in search of syntactic borrowings.« V: M. Georgiarentis, G. Giannouloupoulou, M. Koliopoulou in A. Tsokoglou, ur., *Contrastive studies in morphology and syntax*, 245–261. London: Bloomsbury, 2020.
- Michelioudakis, D. in I. Sitaridou. »Recasting the typology of multiple Wh-fronting: evidence from Pontic Greek.« *Glossa: a journal of general linguistics* 1, št. 1 (2016): 40. DOI: <https://doi.org/10.5334/gjgl.72>
- Michelioudakis, D. in I. Sitaridou. »Syntactic microvariation: dative constructions in Greek.« V: R. Etxepare & B. Fernandez, ur., *Datives in variation: a micro-comparative perspective*, 212–255. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Neocleous, N. *Word Order and Information Structure in Romeyka: A Syntax and Semantics Interface Account of Order in a Minimalist System*. Doktorska disertacija, University of Cambridge, 2020.

- Neocleous, N. in I. Sitaridou. »Never just contact. The rise of final auxiliaries in Asia Minor Greek.« *Diachronica* 16 (2022): 369–408.
- Neocleous, N. In I. Sitaridou. »Word Order in Romeyka« (v recenzijem postopku).
- Oikonomidis, D. H. *Γραμματική της ελληνικής διαλέκτου του Πόντου*. Atene: Ακαδημία Αθηνών, 1958.
- Özkan, H. »The Pontic Greek spoken by Muslims in the villages of Beskoy in the povince of presentday Trabzon.« *Byzantine and Modern Greek Studies* 37 (2013): 130–150.
- Papadopoulos, A. A. *Ιστορική γραμματική της ποντικής διαλέκτου*. Atene: Επιτροπή Ποντιακών Μελετών, 1955.
- Rothman, J. »Pragmatic solution for syntactic problems: understanding some L2 syntactic errors in terms of pragmatic deficits.« V: S. Baauw, F. Dirjkoningen in M. Pinto, ur., *Romance languages and linguistic theory 2005*, 299–320. Amsterdam: John Benjamins, 2007.
- Sağlam, E. »Tracing 'Greek' heritage in contemporary Turkey: anthropological insights into intangible heritages, collective memory, and identity on the Black Sea littoral.« *Journal of Modern Greek Studies* 40 (2022): 373–394.
- Sağlam, E. »'Because they would misunderstand!' Romeyka heritage and masculine reconfigurations of public culture in contemporary Turkey. V: P. Hecker in I. Furman, ur., *Politics of culture in contemporary Turkey*, 292–309. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2021.
- Sağlam, E. »Intimate and yet alienated: landscapes, identity, and memories.« *Études Arméniennes Contemporaines* 13 (2021): 161–185.
- Sağlam, E. *Constitutive Ambiguities: Collective Memory and Subjectivity in Romeyka-Speaking Communities of Trabzon, Turkey*. Doktorska disertacija, University of London, 2017.
- Sağlam, E. in I. Sitaridou. »Speaking Greek as a Turkish nationalist: language ideologies, intergenerational transmission, and pathways for Romeyka's preservation in contemporary Turkey« (v pripravi).
- Schreiber L. in I. Sitaridou. »Assessing the sociolinguistic vitality of Romeyka: an attitudinal study.« *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 39 (2017): 1–16.
- Silva-Corvalan, C. *Language contact and change: Spanish in Los Angeles*. Oxford: Clarendon, 1994.
- Silverstein, M. »Indexical order and the dialectics of sociolinguistic life.« *Language and Communication* 23 (2003): 193–229.
- Sitaridou, I. »Infinitives with subjects in Greek and Southern Italian dialects: a Sprachbund effect.« V: D. Bentley in A. Ledgeway, ur., *Sui dialetti italo-romanzi. Saggi in onore di Nigel B. Vincent, The Italianist*, Special Supplement, 221–242. London: Maney, 2007.
- Sitaridou, I. in S. Tsiplakou. »On overt and covert language attitudes among Romeyka speakers«, Workshop on 'Romeyka and Asia Minor Greek', Queens' College, 1. april 2012.
- Sitaridou, I. »Greek-speaking enclaves in Pontus today: the documentation and revitalization of Romeyka.« V: M. Jones in S. Ogilvie, ur., *Keeping languages alive. Language endangerment: documentation, pedagogy and revitalization*, 98–112. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Sitaridou, I. in M. Kaltsa. »Contrastivity in Pontic Greek.« *Lingua* 146 (2014): 1–27.
- Sitaridou, I. »Modality, antiveridicality, and complementation: the Romeyka infinitive as a Negative Polarity Item.« *Lingua* 148 (2014): 118–146.
- Sitaridou, I. »The Romeyka infinitive: continuity, contact and change in the Hellenic varieties of Pontus.« *Diachronica* 31, št. 1 (2014): 23–73.

- Sitaridou, I. »Reframing the phylogeny of Asia Minor Greek: the view from Pontic Greek.« *CHS Research Bulletin, Center for Hellenic Studies, Harvard University* 4, št. 1 (2016): 1–17.
- Sitaridou, I. »The rise of novel negators in Romeyka: negative existential cycle and monoclausality«, *Workshop on The Negative Existential Cycle from a historical-comparative perspective*, Stockholm University, 4 in 5. maj 2017.
- Sitaridou, I. »Null objects in Romeyka: contact with Turkish or internal conditioning?« *Workshop on Historical language contact in English and beyond*, Aristotle University of Thessaloniki, 31. marec–2. april 2017.
- Sitaridou, I. »(In)vulnerable inflected infinitives as complements to volitionals and modals: evidence from Galician and Romeyka.« V: T. Eythorsson in J. G. Jonsson, ur., *Syntactic features and the limits of syntactic change*, 161–177. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Sitaridou, I. »On the redundancy of a theory of language contact: cue-based reconstruction in a sociolinguistically informed manner.« V: N. Lavidas in K. Nikiforidou, ur., *Language change: theory and methodologies in the 21st century*, 15–52. Leiden: Brill, 2022.
- Sitaridou, I. »Koine Greek.« V: W. Bisang, J. Kabatek in B. Kortmann, ur., *Spread of world languages*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2024.
- Sitaridou, I. »The evolution of negation in Romeyka.« Rokopis, University of Cambridge.
- Thumb, A. »On the value of Modern Greek for the study of Ancient Greek.« *The Classical Quarterly* 8, št. 3 (1914): 181–205.
- Triantafyllides, M. *Νεοελληνική γραμματική*. Zvezek 1: *Ιστορική εισαγωγή*. Solun: Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis – Institutouto Neoellinikon Spoudon [Idryma Manoli Triantafyllidi], 1938 [2002].
- Tsatskheladze, G. *Greek colonization: An account of Greek colonies and other settlements overseas*. 2 zvezka. Leiden: Brill, 2008.
- Tziovas, D. *Re-imagining the past. Antiquity and Modern Greek culture*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Vryonis, S. *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor: And the process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century*. (Publications of the Center for Medieval and Renaissance Studies.) Berkeley: University of California Press, 1986.
- West, M. »Odyssey and Argonautica.« *The Classical Quarterly* 55, št. 1 (2005): 39–64.

IZVLEČEK

Romejščina je zadnje grško narečje, ki se še vedno govori v severnovzhodni Turčiji. O islamizaciji govorcev grščine na področju krajev Of, Sürmene, Rize in Matsouka se poroča v obdobju med petnajstim in osemnajstim stoletjem. Čeprav je leta 1923 prišlo do izmenjave prebivalstva med Grčijo in Turčijo, je bilo muslimanskim govorcem grščine dovoljeno ostati v maloazijski domovini, kar je razlog, da se je grščina v manjših enklavah ohranila vse do danes. Petnajst let po začetku terenskih raziskav pričujoča razprava prinaša temeljne ugotovitve o romejščini: obravnavamo njeno zunanjo zgodovino in genealogijo, opišemo predhodne poskuse dokumentacije jezikovnega gradiva

in na kratko predstavimo slovnični sistem. Zadnji del razprave je posvečen trenutnemu sociolingvističnemu stanju ter poskusom oživljanja jezika, ki jih umestimo tudi v kontekst premnogih izzivov ideološke narave (oz. takšnih, ki so si ideološki predznak pridobili), s katerimi se soočajo.

Ključne besede: romejščina, pontska grščina, ogroženost, Turčija, razvoj

ABSTRACT

Key Insights about Romeyka's Linguistic Description and Evolution, Vitality, and Revitalisation Prospects after 15 Years of Field-based research

Romeyka is the last surviving variety of Greek spoken in north-eastern Turkey. Islamisation of Greek speakers in the areas of Of, Sürmene, Rize, and Matsouka, is reported in the 15th-18th centuries. Through the Exchange of Populations between Greece and Turkey in 1923, Greek-speaking Muslims were allowed to stay in their Asia Minor homeland, which explains why Greek survives only in small enclaves in this area. In this article we discuss the main findings and conclusions about Romeyka, 15 years since the first field trip to the Trabzon area. We survey the main elements of external history and its genetic classification; we provide an overview of documentation efforts for Romeyka and a brief grammatical sketch; finally, we discuss its current sociolinguistic situation and the revitalization efforts against within a context of many ideological(ised) challenges.

Keywords: Romeyka, Pontic Greek, endangered, Turkey, evolution

Prevod Jerneja Kavčič